

Att bli stark av motgångar

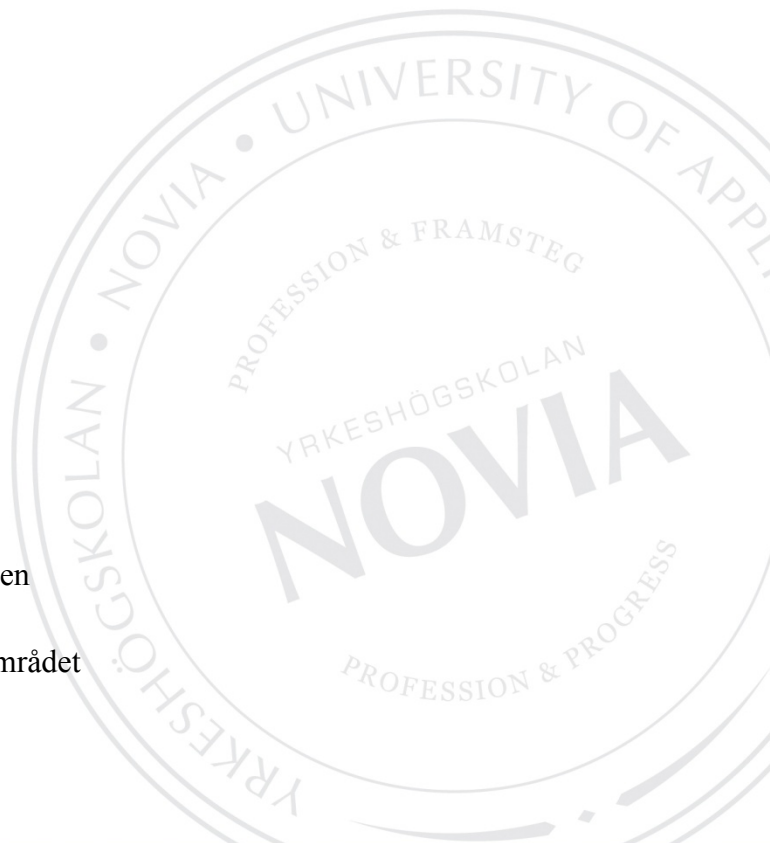
- en kvalitativ studie om barn som växt upp under svåra familjeförhållanden och blivit maskrosbarn

Johanna Aaltonen & Elin Boström

Examensarbete för socionom (YH)-examen

Utbildningsprogrammet för det sociala området

Vasa 2016

EXAMENSARBETE

Författare: Johanna Aaltonen & Elin Boström
Utbildningsprogram och ort: UP för det sociala området, Vasa
Inriktningalternativ/Fördjupning: Familjearbete och förskolepedagogik
Handledare: Pia Höglund-Ingo & Ralf Lillbacka

Titel: Att bli stark av motgångar

- en kvalitativ studie om barn som växt upp under svåra familjeförhållanden och blivit maskrosbarn

Datum: 23.03.2016

Sidantal: 33

Bilagor: 1

Abstrakt

Syftet med vårt examensarbete är att beskriva hur barn som växer upp under svåra familjeförhållanden kan klara sig bra i livet trots att barndomen varit svår. Vi har också tagit reda på vad som gjort att personerna utvecklat resiliens, samt vilka stödåtgärder som kan behövas vid arbete med maskrosbarn. Teoridelen tar fasta på olika uppväxtförhållanden, resiliensbegreppet samt stödåtgärder.

Vi valde att göra en kvalitativ undersökning och intervjuade personer som växt upp under svåra familjeförhållanden. Som resultat av detta examensarbete kan vi konstatera att brister finns i det stöd som respondenterna fått under sin uppväxt. Vi kan se att personliga egenskaper, fritidsaktiviteter och vikten av att ha en trygg vuxen att vända sig till är faktorer som påverkar resiliensutvecklingen positivt.

Språk: Svenska

Nyckelord: Riskfaktorer, skyddsfaktorer, resiliens, maskrosbarn, barn, stödåtgärder

BACHELOR'S THESIS

Author: Johanna Aaltonen & Elin Boström
Degree Programme: Social Welfare, Vaasa
Specialization: Socio-pedagogical work
Supervisors: Pia Höglund-Ingo & Ralf Lillbacka

Title: To be strong in the face of adversity

- a qualitative study of children who grew up in difficult family circumstances and became dandelion children

Date: 23.03.2016

Number of pages: 33

Appendices: 1

Summary

The aim of this thesis is to describe how children growing up in difficult family circumstances can cope well in life despite the fact that their childhood was difficult. We also found out what made the persons develop resilience and what support measures that may be needed when working with dandelion children. The theoretical part focuses on different childhood conditions, the concept of resilience and support measures.

We chose to do a qualitative survey and interviewed people who grew up in difficult family circumstances. As a result of this thesis we note that there are shortcomings in the support that the respondents had during their upbringing. We can see that the personal qualities, recreational activities and the importance of having a safe adult to turn to are factors that influence the resilience development in a positive way.

Language: Swedish

Key words: risk factors, defence factors, dandelion child, children, support measures

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
2. Uppväxtförhållanden	3
2.1 Barns rättigheter.....	5
2.2 Missbruk	6
2.3 Psykisk ohälsa.....	7
3. Maskrosbarn - att klara sig mot alla odds.....	8
4. Resiliens	9
4.1 KAUAI- undersökningen.....	11
4.2 Riskfaktorer	12
4.3 Skyddsfaktorer	13
5. Stödåtgärder.....	14
5.1 Skolan som skydds- eller riskfaktor.....	14
5.2 Övriga skyddsfaktorer.....	16
6. Sammanfattning av teoridelen.....	17
7. Metod.....	18
7.1 Tillvägagångssätt	20
7.2 Respondentgrupp	21
8. Resultatredovisning	22
8.1 Personliga egenskaper och hobbyn.....	23
8.2 Sociala nätverk.....	24
8.3 Skolan och sociala myndigheter	25
8.4 Stödet som inte fanns	27
8.5 Situationen idag	28
9. Avslutande diskussion	29
Källförteckning.....	32

1. Inledning

När barn växer upp behöver de en kärleksfull och trygg vuxen vid sin sida. Den vuxna skall kunna se barnet och tillgodose barnets behov. Ofta är det en förälder som är den stabila vuxna. I en del familjer växer barnen upp med föräldrar som inte kan ge den omvårdnad och trygghet som behövs, bristerna hos familjen kan vara av olika orsaker. En av orsakerna kan vara att någon eller båda föräldrarna missbrukar eller har beroendeproblem (Socialstyrelsen, 2009). Helmen Borge (2012) skriver att hälften av de barn som växer upp med en eller två föräldrar som missbrukar och/eller har en psykisk sjukdom riskerar själva att få allvarliga psykiska problem, medan andra hälften klarar sig mot alla odds. De barn som klarar sig kallas ofta i forskningssammanhang för maskrosbarn.

Föreningen Maskrosbarn (2013)¹ har gjort en rapport utifrån intervjuer med ungdomar i åldrarna 14-19 vars uppväxt präglats av föräldrar med psykisk sjukdom och/eller missbruk. Antalet unga som intervjuades var 50 stycken. Syftet med denna rapport var att ungdomarnas röster skulle bli hörda, nya idéer skulle framkomma och man ville också öka kunskapen hos de professionella. Resultatet visade att 73 % av maskrosbarnen ansåg att vuxna inte lyssnade på deras behov och hela 94 % av de intervjuade kände inte till barnkonventionen och sina rättigheter. Många av ungdomarna har även dåliga erfarenheter av det bemötande och det stöd de har fått från professionella.

Vi kan konstatera att många barn far illa och att stödåtgärder inte alltid sätts in i tid. Vi ser även att de utsatta barnen själva anser att de inte fått den hjälp och stöd de behöver. Helmen Borge (2012) skriver att alla människor är olika, vissa barn är mer mottagliga för risker medan andra är mer motståndskraftiga och resilienta. Ordet resiliens beskrivs som processer hos barnet som gör att en normal utveckling är möjlig, även om barnet har växt upp under svåra familjeförhållanden.

¹ Föreningen Maskrosbarn är en organisation för unga som under sin uppväxt haft föräldrar med missbruksproblem och/eller psykisk sjukdom. Grundades 2005 av Therése Eriksson och Denise Madsen.

Vad som främjar resiliens utvecklingen är enligt Helmen Borge (2012) väldigt svårt att svara på eftersom det är väldigt individuellt. Det är ofta flera olika faktorer, både inre och yttre, som påverkar. Det finns heller ingen forskning som kan visa på vad som händer med utsatta barn i en viss ålder. Resiliens är ett begrepp som tas upp inom forskningen kring maskrosbarn och vi kommer även i vår uppsats att använda oss av detta begrepp.

Eftersom vi har valt olika profileringar så började vi fundera på ett ämne som passar in i bådas intressen. Vi ville hitta ett ämne som var intressant och relevant för oss båda. Maskrosbarn är ett begrepp som dykt upp flera gånger under våra studier så vi började läsa på mera om detta ämne. Vi kunde snabbt konstatera att barn som växer upp under svåra förhållanden, med missbruk och psykisk ohälsa i familjen, inte får den hjälp och det stöd de behöver. Med stöd från tidigare forskning och genom intervjuer med personer som växt upp under svåra familjeförhållanden, ville vi fördjupa vår kunskap och undersöka vilka stödåtgärder som är viktiga för utsatta barn. Vårt examensarbete grundar sig på en uppsats som vi skrev under vår utbytesperiod i Sverige, därför förekommer det svenska källor i vårt arbete.

Barn tillbringar en stor del av dagen i skolan, vilket gör att skolan spelar en stor roll i barnens liv. Skolan kan vara både en skydds- och risk faktor för de utsatta barnen, detta tas också upp i den tidigare forskningen av både Brodin (2009) och Allodi (2010). Den tidigare forskningen och rapporterna visar att allt fler barn far illa och att skolan spelar en stor roll för utsatta barn. Därför vill vi ta reda på hur det fungerar i praktiken och hur de utsatta barnen själva ser på sin situation. Samtidigt vill vi också reda ut vilka faktorer som gör att vissa utsatta barn kan utveckla resiliens.

Syftet med vårt arbete är att beskriva hur barn som växer upp under svåra familjeförhållanden kan klara sig bra i livet trots att barndomen varit svår. Vi vill också ta reda på vad som gjort att personerna utvecklade resiliens, samt vilka stödåtgärder som behövs vid arbete med maskrosbarn. Vi ställer oss följande frågor:

- Vilka skyddsfaktorer anser personerna att hjälpte dem under sin uppväxt?
- Vilka yttre stödåtgärder har haft stor betydelse för de utsatta barnen i vår undersökning?

För att hitta svar på våra frågeställningar behöver vi ha teoretisk kunskap som grund. Vi kommer därför att börja med att gå in på barns rättigheter till en bra uppväxt, där föräldrarna är de stabila och trygga vuxna i barnens liv. Det vi är intresserade av i vårt arbete är barn som växt upp i familjer där missbruk och/eller har psykisk ohälsa förekommit, därför förklarar vi även närmare vad missbruk och psykisk ohälsa innebär. Vidare kommer vi att berätta om begreppet maskrosbarn som är relevant för vår forskning.

Ett annat begrepp vi kommer ta upp är resiliens utvecklingen hos personer som växt upp under svåra familjeförhållanden, där riskfaktorer och skyddsfaktorer har en stor betydelse. För att barn skall klara av att utveckla resiliens behövs de rätta stödåtgärderna, vi kommer att ta upp vikten av skolans och de sociala nätverkens stöd.

För att se om teorin stämmer överens med praktiken har vi valt att intervjua personer som växt upp under svåra familjeförhållanden. Vi har använt oss av en kvalitativ metod när vi intervjuat våra respondenter. I slutet av vårt arbete redovisar vi vårt forskningsresultat och jämför det med vår teoridel för att till sist avsluta med en diskussion.

2. Uppväxtförhållanden

Under detta kapitel kommer vi fokusera på olika familjeförhållanden, hur det är att växa upp med föräldrar som missbrukar och/ eller har en psykisk sjukdom. Vi kommer också att ta upp barns rättigheter till en trygg och kärleksfull uppväxt, samt koppla det till Finlands lagar.

Johansson, Lindgren och Hellman (2013) skriver att familjebilden i dagens samhälle ständigt genomgår förändringar och att man behöver se familjen ur ett ekonomiskt, politiskt och kulturellt perspektiv för att kunna se helheten. Välfärdssystemet är under ständig press och den ekonomiska tryggheten är inte längre lika självklar som förr. En annan sak som författarna tar upp är att medierna får ett allt större inflytande på familjen, det finns mängder av artiklar och sidor var det målas upp en bild av hur familjen skall se ut och bete sig. Dessa yttre påfrestningar kan leda till att familjer, som inte ser ut och lever enligt normen, lättare blir stratifierade och exkluderade ur samhället samt känner en större press för att passa in. Detta kan i sin tur betyda att familjer med missbruksproblem eller psykisk ohälsa försöker dölja problemen in i det sista.

Det kan vara svårt att i ett tidigt skede kunna identifiera en familj som har interna problem med missbruk eller psykisk ohälsa samt att se då barn far illa i en familj. Det finns inga specifika identifierbara tecken på att ett barn far illa och att det just handlar om missbruk eller psykisk ohälsa i familjen. Varje enskild individ reagerar olika på omgivningen, så gör även de barn som far illa. Vissa kan reagera med olika kroppsliga symtom eller beteendesymptom, medan andra kan reagera med att vara högpresterande och väldigt ordentliga. Alla dessa beteenden kan vara ett sätt för barn att tackla de risker som finns i hemmiljön. (Socialstyrelsen 2009).

Socialstyrelsen (2009) tar upp vissa saker man skall kontrollera vid en utredning om barn far illa i hemmet. Vid en utredning skall man fokusera på barnets behov och om dessa behov blir tillgodosedda i familjen. Det viktigaste som behöver finnas i en familj för att kunna tillgodose barnens behov är förstås den grundläggande omsorgen, säkerhet, känslomässig tillgänglighet, stimulans, vägledning och gränssättning samt stabilitet. Då dessa behov inte tillgodoses ökar risken för att barnet skall fara illa i hemmet.

2.1 Barns rättigheter

Imsen (2006) menar att barn har ett behov av trygghet och stabilitet i sitt liv. För att ha en trygghet i livet behövs också stabilitet, vilket betyder att någon finns där för en och kan hjälpa till när det behövs. Att ha en trygghet betyder också att barnet slipper oroa sig över obehagliga saker, oavsett om det berör hemmet eller skolan. Också behovet av kärlek är en viktig del, för ett barn är det först och främst familjen och hemmet som skall ge den kärlek de behöver. Om inte barnet kan få den trygghet och kärlek de behöver inom familjen kan de söka sig till föreningar och fritidssysselsättningar av olika slag.

Enligt FN:s konvention om barns rättigheter räknas alla människor som är under 18 år till barn. Alla barn har lika värden och rätt till ett bra liv. Det är föräldrarnas gemensamma ansvar att uppfostra och ta hand om sitt barn, med stöd och hjälp från staten och kommunen. Det är också upp till de vuxna att skydda barnen från sexuella övergrepp och all form av våld. Barn har rätt att bli sedda som den person de är. (Barnombudsmannens byrå, 2014).

En viktig punkt i konventionen för barns rättigheter är att alla barn har rätt att få hjälp om föräldrarna inte klarar av att ta hand om sitt eget barn eller gör så att barnet far illa. Barnen kan då bli placerade i ett barnhem eller fosterhem tills föräldrarna kan ta hand om barnet igen. Ett barn har rätt till kläder, varm mat och ett hem där de kan utvecklas och växa på bästa sätt. Ett barn skall också få delta i kultur- och konstaktiviteter, samtidigt som de har rätt till lek, vila och fritid. (Barnombudsmannens byrå, 2014).

Enligt Barnskyddslagen (2007/417) §1 - 2 är det föräldrarna som har det största ansvaret för att ett barn skall ha en bra uppväxt. De skall också se till att barnet får en harmonisk och trygg uppväxt. Enligt lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983) §1 framkommer det att barnet har rätt till en uppfostran som är präglad av ömhet, trygghet och förståelse. Barnet får inte agas, tryckas ner eller bli utsatt för andra kränkningar. De skall istället bli uppmuntrade i deras utveckling. I Socialvårdslagen (2014/1301) §13 tryggande av barnets hälsa och utveckling, framkommer det att ett

barn och dess familj skall få den socialservice som behövs för att barnets utveckling och hälsa skall tillgodoses. Servicen skall stötta vårdnadshavarna, föräldrarna eller annan person som vårdar barnet.

2.2 Missbruk

Det första vi tänker på när vi hör ordet missbruk är alkoholmissbruk, vilket också många andra gör. Därför vill vi poängtera att människor kan missbruka annat, så som droger, spel, mat, sex, osv. Vi kommer dock främst att fokusera på alkoholmissbruk i vårt arbete.

Helmen Borge (2012) menar att när man lever med missbruk inom familjen påverkar det barnens utveckling och välbefinnande, eftersom gräl och omsorgsbrist ofta är inblandade i vardagen hos missbrukare. Även om ett barn växer upp i en familj med missbruk menar Ribbing (2005), att det inte är självklart att barnet får en dålig start i livet som förstör möjligheterna till ett bra liv som vuxen, alla barn far inte lika illa. Missbruket är ofta ett problem som hålls gömt inom familjen, detta är gemensamt för de flesta barn som växer upp i en familj med missbruksproblem. Samtidigt poängterar Ribbing (2005) att varje barn är unikt, det är viktigt att inte bunta ihop alla barn och ge dem en stämpel på grund av att de är uppväxt i en dysfunktionell familj. Det är viktigt att se barnet som en enskild individ och kunna se dennes familj som unik, detta för att undvika onödig stigmatisering.

Det finns inga säkra uppgifter om hur många barn som växer upp i familjer med missbrukarproblem. Familjer med missbrukarproblem finns i alla miljöer och samhällsklasser. Eftersom alkoholanvändning är så socialt accepterat i vårt samhälle, är det svårt att se var gränsen mellan bruk och missbruk går, upp till 90 % av alla vuxna dricker alkohol. Missbruk av narkotika är däremot lättare att se, eftersom det inte är accepterat i samhället och det har ett snabbare förlopp än alkoholmissbruket. Det som är säkert är att alkoholbruket har ökat kraftigt de senaste åren. (Socialstyrelsen 2009).

Att växa upp med föräldrar som missbrukar kan ha konsekvenser för ett barn. Bengtson och Gavelin (2004) menar att barnet tar över ansvaret för föräldrarnas drickande och att föräldrarna kan skuldsätta barnen för deras missbruk. Barnen tar ofta hand om sina småsyskon, städningen och matlagningen hemma. Barnen kan också tro att om de är duktiga och lydiga så kan de bota föräldrarnas drickande. Den största konsekvensen som kommer när en eller båda föräldrarna missbrukar, är att barnet tar ansvaret och förlorar därför rätten till att vara barnet i familjen. Viktigt är att barnen i tidigt skede får veta att det inte är deras ansvar och uppgift att få sina föräldrar att sluta med sitt missbruk och att det inte heller är deras fel.

Även om ena föräldern lider av missbruksproblem betyder det inte alltid att barnen tar skada, det kan räcka med att ena föräldern klarar av att sköta hemmet och uppfostran samt ge trygghet och kärlek åt barnen för att de skall kunna växa upp normalt. Men det kan också vara tvärt om, den andra föräldern kanske inte klarar av att tillgodose barnens behov på grund av att hen själv är så indragen i missbruket vilket gör att hela familjen blir medberoende och det uppstår då risker i vardagen. (Socialstyrelsen 2009).

2.3 Psykisk ohälsa

Var femte finländare lider av någon form av psykisk sjukdom, vilket är 20 procent av befolkningen. Den största delen av de som är sjuka är föräldrar, vilket i sin tur betyder att många barn växer upp med en psykiskt sjuk förälder. Det går inte att undvika att detta kan utgöra en risk för barnet och dess utveckling. (Söderblom & Inkinen, 2009).

Skärsäter (2010) menar att när en förälder lider av psykisk ohälsa behöver det inte alltid betyda att barnen far illa eller blir försummade. Hemsituationen kan vara speciell eftersom barnen får leva med förälderns sjukdom och symptom. Sjukdomssymptomen kan vara förvirrande och skrämmande för barnen. Till exempel vid depression kan föräldern kanske inte ge så mycket kärlek som ett barn skulle behöva, och finns det då ingen annan vuxen som kan se till att barnet får vad det behöver kan barnet bli både fysiskt och känslomässigt försummat. För barn med en förälder som lider av depression kan det innebära en känsla av ansvar och övergivenhet. Barnen kan känna obehag,

ångest och oro över att föräldern ska bli sämre. Barnen vill ofta hjälpa till och tar på sig ett stort ansvar, detta kan leda till att barnen tappar energi och känner sig trötta. Samtidigt har barnen ofta skuld känslor.

Söderblom och Inkinen (2009) menar att barn som har en psykiskt sjuk förälder behöver inse att föräldern är sjuk, att sjukdomen gör så att föräldern förändras, att det inte är barnets fel och att barnet inte kan bota föräldrarnas sjukdom. Viktigt för ett barn är att glädjas över sina vänner och fortsätta sina aktiviteter samt att ha en trygg vuxen i sitt liv.

3. Maskrosbarn - att klara sig mot alla odds

I detta kapitel kommer vi att gå in på begreppet maskrosbarn, vilka är egentligen maskrosbarn och vad har de gemensamt. Vi kommer också att ta upp en forskare som förklarar maskrosbarn på ett väldigt utförligt och lätt sätt med hjälp av dockor.

I Norstedts svenska ordbok (2012) definieras maskrosbarn som:

barn som lever under svåra villkor och lär sig att bemästra dem (sid. 734).

Cronström (2013) skriver att ordet maskrosbarn kommer från det norska uttrycket "lövetannbarn", vilket betyder lejon tand. Båda dessa uttryck står för styrka och uthållighet, dessa egenskaper hör bra ihop med maskrosbarn. Maskrosor är blommor som klarar av att växa nästan överallt, de klarar av att överleva i kallt och enkelt klimat, de finner hela tiden nya vägar att överleva. Denna liknelse görs ofta i samband med maskrosbarn och därav kommer också namnet.

Vidare har Cronström (2013) definierat maskrosbarn som barn, vars föräldrar inte kunnat ta hand om sig själva eller sina barn på grund av missbruk och/eller psykisk sjukdom. Dessa barn är som vuxna psykiskt friska och ej missbrukare samt kapabla att

ta hand om sig själv och sina eventuella egna barn, samtidigt som de skall kunna skapa och hålla kvar nära människorelationer. De skall också kunna arbeta och klara av att hålla kvar sitt arbete. Cronström (2003) poängterar även att alla människor är unika och att varje maskrosbarn har individuella faktorer som har gjort att just de har klarat sig i livet, samtidigt har också maskrosbarnen mycket gemensamt. Barnen har växt upp med föräldrar som missbrukat och/eller varit psykiskt sjuka, och på grund av detta har föräldrarna inte kunnat ta hand om sina barn.

I en artikel som publicerades i tidskriften *Psychology Today* år 1979 pratade forskare om vad det är som gör att vissa barn som växer upp under svåra förhållanden klarar sig oskadda medan andra bryter samman. Norman Garmezy (1979 ref. i Cronström 2003) jämförde i artikeln barn med tre olika dockor. En docka av glas, en av plast och en av stål. Om man skulle slå dockorna med en hammare i huvudet skulle glasdockan gå helt i bitar, plast dockan skulle bli skadad och få ärr för livet medan stål dockan skulle klara sig utan yttre skador. Med denna liknelse menade han att ståldockan representerar "de osårbara barnen". Sedan denna artikel har forskningen gått mycket framåt och idag pratar man inte längre om osårbara barn eller super-kids, man pratar om maskrosbarn eller resilienta barn. Forskare har kommit fram till att det är många olika, individuella, faktorer som spelar in om ett barn som växt upp under svåra förhållanden klarar av att utvecklas till en väl fungerande vuxen. (Cronström 2003).

Helmen Borge (2012) tar upp Bill Clinton, som har varit USA:s president som ett exempel på maskrosbarn. Hans uppväxt präglades av våld och alkoholmissbruk, men han klarade att utvecklas och bli framgångsrik trots en jobbig uppväxt. Även i skönlitteratur och film finns det exempel på barn som utvecklat resiliens, till exempel Pippi Långstrump, Harry Potter och Annie.

4. Resiliens

Begreppet resiliens kan vara väldigt svårt att förstå om man inte är insatt i ämnet. Vi kommer därför försöka förklara begreppet mer ingående med hjälp av olika författare och forskare. Risk- och skyddsfaktorer är en förutsättning till utvecklingen av resiliens

därför tar vi upp dessa faktorer i skilda stycken. Vi tar också upp en undersökning som gjorts i Kauai, det är den största och mest kända undersökningen inom begreppet resiliens. Vid forskning kring maskrosbarn förekommer begreppet resiliens väldigt ofta, vi ser detta begrepp användbart för vår studie och kommer därför att förklara begreppet.

Helmen Borge (2012) skriver att resiliens kommer från det engelska begreppet "recilience" och kan beskrivas som barns förmåga att klara av en svår uppväxt samt att kunna återhämta sig. Barnen hittar en motståndskraft att klara av de risksituationer de utsätts för, för att inte utveckla psykiska problem senare i livet. Barnen utvecklas normalt trots att de växer upp i ett onormalt familjeförhållande. Resiliensutvecklingen är individuell och det finns ingen specifik metod för hur alla barn kan utveckla resiliens. Varje barn måste hitta sin egen speciella process för att klara av den svåra uppväxten. En av de viktigaste bidragsgivarna till forskningen kring resiliens är barnpsykiater Michael Rutter (2000 ref. i Helmen Borge 2012) som vill beskriva begreppet resiliens enligt följande:

"Resiliens är processer som gör att utvecklingen når ett tillfredsställande resultat, trots att barnet har haft erfarenheter av situationer som innebär en relativt stor risk att utveckla problem eller avvikelser." (Helmen Borge, 2012 sid 18)

Söderblom och Inkinen (2009) tar också upp begreppet resiliens. De menar att trots barnets svåra uppväxt, med långvariga och allvarliga motgångar har de kunnat utvecklas normalt. De menar också att resiliens inte skall uppfattas som ett tillstånd som barnet uppnår under uppväxten, utan det är en förmåga som individen utvecklar och tillskriver sig under uppväxten i oavbruten växelverkan mellan omgivningen och individen. Det som är viktigt för att utveckla resiliens är samspelet mellan skyddsfaktorer och riskfaktorer. För att individens skyddsfaktorer skall klara av motgångarna får inte riskfaktorerna bli för starka och för många.

Alla barn reagerar olika på de upplevelser de utsätts för. Vissa barn föds sårbara och ömtåliga, dessa barn har det extra svårt om de växer upp i en utsatt miljö, medan andra utvecklar en sårbarhet på grund av svåra uppväxtförhållanden. Många barn har dock en

motståndskraft som gör att de, trots svåra uppväxtförhållanden, kan hantera de svårigheter de upplevt och klarar av att utvecklas normalt. Dessa barn, som ofta klarar sig bra senare i livet, kan utveckla resiliens. (Brodin 2009).

4.1 KAUI- undersökningen

Emmy Werner, professor i psykologi, har tillsammans med Ruth Smith, klinisk psykolog, gjort en stor internationell forskning kring barn som har växt upp i svåra familjeförhållanden. Barnen i undersökningen har klarat av att utveckla resiliens. Werner och Smith (2003) har tillsammans skrivit boken *Att växa mot alla odds från födelse till vuxenliv*. Boken baseras på resultatet av den longitudinella studie de gjorde på ön Kauai i Hawaii. Werner och Smith (2003) följde ett antal barn från att de var 2 år tills de var 42 år. Vi kommer att utgå från denna bok eftersom det är en sammanfattning av hela deras forskning.

Barnen som var med i undersökningen var omgivna av riskfaktorer så som fattigdom, lågutbildning, arbetslöshet, fysiska funktionshinder, missbruk och psykiskt sjuka föräldrar. Werner och Smith (2003) ville ta reda på hur samspelet mellan barnens uppväxt och miljörisk, under deras barndomsår, ungdomsår och vuxen år, påverkades. De ville veta vad som gjorde att vissa barn klarade sig mot alla odds medan andra inte gjorde det. Även om det är en amerikansk studie så anser vi att Werner och Smiths (2003) forskning är relevant i vårt arbete, detta på grund av att det är en stor studie inom resiliensforskningen världen över.

Werner & Smith (2003) visar i sin forskning att redan från födseln finns det många riskfaktorer och resiliensfaktorer hos barnen. Barnen i forskningen, som utvecklar resiliens, har egenskaper som bland annat lättsamhet, trevlighet, vänlighet, självsäkerhet och sociala. Medan de barn som inte utvecklar resiliens har egenskaper som otrevliga, rädda, otillgängliga, ängsliga, tillbakadragna, avvaktande, med mera. Forskningen visar att den största skillnaden mellan barnen kan urskiljas i tonåren. De barn som, enligt Werner och Smiths (2003) studie, har utvecklat motståndskraft har en stark självkänsla och tidigt i deras liv visar de initiativkraft, företagsamhet och självständighet. Själv tillit

och social kompetens har också visat sig ha stor betydelse för de barn som utvecklat motståndskraft, speciellt i övergången till vuxen ålder.

Vidare menar Werner och Smith (2003) att de barn som i spädbarnsåldern har få separationer från sina mödrar, får uppmärksamhet samt har struktur och regler i hemmet, klarar av att utveckla en stark motståndskraft. Barn som haft få separationer i spädbarnsåldern har senare i livet lättare att utveckla självständighet och nyfikenhet. Något som inte kommer fram i forskningen och som fortfarande är obesvarat är i vilken grad resiliens är genetiskt.

4.2 Riskfaktorer

Risk är förutsättningen till att utveckla resiliens och det finns flera olika risker i ett barns uppväxt. Helmen Borge (2012) skriver att man kan dela in dessa risker i tre huvudgrupper individuella, familjära och samhällliga risker. Att barnen utsätts för individuell risk kan vara att barnet är fött med problem, på grund av komplikationer vid födseln. Andra individuella risker som ett barn kan utsättas för kan vara förknippat med barnets status, till exempel flyktingbakgrund, tvångsomhändertagande eller att barnet har varit offer för övergrepp. Individuella risker kan också förknippas med barnets personlighet eller temperament.

Familjerisker är baserade på de vuxna och deras familjeroller, risken kan vara alkoholmissbruk, ofta förekommande eller allvarliga gräl, mentala eller kroppsliga hälsoproblem, omsorgsbrist och misshandel. Dessa riskfaktorer kan barnen utsättas för mer eller mindre varje dag och de blir så kallade direkta riskfaktorer. Den sista riskgruppen är samhällsrisker som kan vara olika typer av katastrofer som utgör risk för samhället. Terrorangrepp, olyckor med utsläpp från kärnkraftverk och skottlossning kan vara några exempel på samhällsrisker. Även olika naturvållade katastrofer som jordbävningar, översvämningar, skogsbränder och vulkanutbrott hör hit. Resiliens är inte någonting som utvecklas av sig själv, men med hjälp av en liten mängd risk kan resiliens utvecklas. Också barnets kön, ålder och erfarenheter inverkar på processen. (Helmen Borge 2012).

4.3 Skyddsfaktorer

Lagerberg och Sundelin (2000) tar upp flera typer av skyddsfaktorer, dessa faktorer finns där för att skydda individen vid situationer där risk förekommer. En god vård under de första levnadsåren kan vara skyddande för ett barn. Skyddande faktorer inom familjen och hos föräldrarna kan till exempel vara god relation till föräldern, omvårdnad, god övervakning och bra hälsa hos vårdnadshavaren. Flera personliga egenskaper hos ett barn kan också fungera som skyddsfaktorer, några exempel på detta är humor, förmåga att förstå, förmåga att lösa problem, impulsivitet, tålighet, psykisk energi, nyfikenhet och att komma överens med andra. Det yttre stödet från lärare, grannar eller någon institution kan också vara skyddande faktorer för att kunna utveckla resiliens.

Barn som är tvungna att ta på sig stort ansvar inom familjen har visat sig få bättre motståndskraft än de barn som inte behöver ta något ansvar. Detta kan fungera som en skyddsfaktor men ibland även som en riskfaktor. Beroende på i vilket livsskede individen befinner sig kan kön vara både en riskfaktor och en skyddsfaktor. Det har framkommit att pojkar är mer sårbara under de första tio åren än vad flickor är. (Lagerberg & Sundelin 2000).

Werner och Smith (2003) anser att de avgörande skyddsfaktorerna hos barn som utvecklar resiliens är att de har färre negativa relationer inom deras familj än vad de barn som inte klarar sig har. De barn som klarar sig har starkare motståndskraft eftersom det finns färre negativa riskfaktorer i deras liv och för att klara sig söker barnen ofta hjälp utanför familjen. Allodi (2010) skriver att skyddsfaktorer mildrar en persons reaktioner i en situation som normalt skulle ge ett negativt resultat. När en person befinner sig i en utsatt situation finns skyddsfaktorerna där för att hjälpa individen att klara sig och kunna gå vidare.

5. Stödåtgärder

Skolan kan vara både en risk- och skyddsfaktor för utsatta barn, i detta kapitel kommer vi att ta upp olika orsaker till detta. Vi kommer också gå in på annat som kan hjälpa barn som har en svår uppväxt, till exempel vikten av det sociala nätverket samt fritidsaktiviteter.

En artikel skriven av Jane Brodin (2009) är baserad på ett projekt om barn i utsatta miljöer och livssituationer. I artikeln skriver Brodin (2009) att även om vi lever i ett välfärdssamhälle så är det allt fler barn som far illa, detta har uppmärksammats både i massmedia och i forskning från andra länder. Ett barn är aldrig själv ansvarig för sin utsatta situation, utan det är miljön runt omkring barnet som skapar utsattheten. Författaren har därför valt att fokusera på de faktorer i omgivningen som antingen kan hjälpa eller stjälpa ett barn som far illa. Mycket fokus i artikeln ligger på skolan. Eftersom barn tillbringar en stor del av dagen i skolan så kan skolan verka som både en risk- och skyddsfaktor för utsatta barn.

Vi har också använt oss av en antologi var forskare reflekterar över sju berättelser från skolan och förskola. Mara Westling Allodi (2010) jobbar som forskare och lektor vid Stockholms universitet och har skrivit den text vi kommer att använda oss av. Hon skriver om vad skolan kan göra för utsatta barn och vad som kan göra skolan till en skydds- eller riskfaktor för utsatta barn som kommer från svåra familjeförhållanden.

5.1 Skolan som skydds- eller riskfaktor

Eftersom barn tillbringar en stor del av dagen i skolan så kan skolan vara både en skydds- och riskfaktor i ett barns liv, speciellt för utsatta barn. Läraren är en väldigt viktig person i barnets närmiljö, läraren har stor makt och är ofta en förebild för barnet. (Brodin 2009, Werner & Smith 2003). Skolan kan vara en stark skyddande faktor, det vill säga om barnet har positiva erfarenheter från skolan. Skolan kan vara en skyddande faktor om eleven får goda skolresultat, möts med positiva förväntningar och har bra relationer till sina lärare. (Allodi 2010).

Benjaminsson (2008 ref. i Brodin 2009) menar att skolan kan vara en trygg plats för utsatta barn som kommer från svåra familjeförhållanden, det kan vara ett ställe där barnet vet att det finns regler, rutiner och trygga vuxna. Även Allodi (2010) skriver om studier som visar att skolan har en stor betydelse för utsatta barn som kommer från svåra uppväxtförhållanden.

Brodin (2009) anser att det är viktigt att lyssna på barnen för att på så vis ge dem möjligheten att påverka sin egen situation. Läraren skall agera professionellt och se varje barn enskilt. En professionell lärare bör kunna säga någonting positivt om varje barn i sin klass och på så vis uppmärksamma varje barn i klassen. På detta sätt kan läraren göra skolan till en trygg miljö och förebygga att skolan blir ytterligare en riskfaktor för de utsatta barnen. (Brodin 2009).

Utöver detta påpekar Brodin (2009) att läraren också har en skyldighet att anmäla till de sociala myndigheterna om hen anser att ett barn far illa. I Barnskyddslagen (2007/417) §25 står det att alla som är anställda eller har ett förtroendeuppdrag inom social- och hälsovården och barndagvården samt undervisningsväsendet har en anmälningsskyldighet då de misstänker att ett barn far illa. Vidare skriver Brodin (2009) att även om detta är en skyldighet är det många som undviker att göra en anmälan. En del av orsakerna till att en lärare inte anmäler kan vara att det är smärtsamt att inse att ett barn far illa, ibland saknas kunskaper om hur man skall bemöta barn som far illa och istället väljer läraren att vända dövörat till och se åt ett annat håll.

Många barn kan utsättas för trakasserier och mobbning av både lärare och elever i skolan. Detta kan leda till att barnet väljer att inte alls gå till skolan. (Brodin 2009). Allodi (2010) skriver att om barnet har svårigheter i skolan, låga eller underkända betyg så kan skolan också vara en stor riskfaktor. Många anser att barns dåliga prestationer i skolan har att göra med deras bakgrund och hemförhållande. Men i själva verket kan svårigheterna i skolan vara en konsekvens av de negativa erfarenheterna som händer i skolan. Det som kan leda till att skolan blir ytterligare en riskfaktor i de utsatta barnens liv kan vara att stödinsatser inte fungerar bra, det uppstår konflikter med lärare och vänner, samt låga förväntningar från omgivningen och hos eleverna själva. (Allodi 2010).

Om ett barn som far illa inte får den hjälp och det stöd som behövs så kan skolan vara ytterligare en belastning för barnet och detta kan leda till att barnet blir stigmatiserad även i skolan, vilket gör att det utsatta barnet inte har någon trygg punkt i sin tillvaro. Alla dessa riskfaktorer blir en negativ kedja som gör att barnet börjar må ännu sämre. (Brodin 2009; Allodi 2010).

De negativa erfarenheterna i skolan går att förebygga genom pedagogiska och sociala insatser som fokuserar på barnet. Skolan är den största sociala samhälleliga institution och har därför möjlighet att inverka på de utsatta barnens utveckling. För att detta skall fungera behövs det en mångsidig planering och tillräckliga resurser. (Allodi 2010).

Vidare menar Allodi (2010) att det är viktigt för skolan att identifiera och beskriva de skyddande faktorer som skall skapas och bevaras samt vilka riskfaktorer som skall förebyggas. Detta för att göra skolmiljön så bra som möjligt för utsatta barn. De skyddande faktorerna är viktiga för alla barn, men extra viktiga för att de utsatta barnen skall trivas och kunna utvecklas normalt i skolan.

Både Allodi (2010) och Brodin (2009) pratar om att goda relationer mellan lärare och elever är viktiga faktorer för sårbara och utsatta barn. För att uppnå en pedagogisk miljö med hög kvalité och ett gott socialt klimat i klassen krävs det att pedagogen arbetar tillsammans med hela klassen på ett inkluderande arbetssätt och ser varje enskild individ. Alla elever skall ha samma förutsättningar och pedagogen skall lyssna på eleverna för att få en större inblick i deras liv samt uppmuntra eleverna.

5.2 Övriga skyddsfaktorer

En del av de barn som växer upp i familjer, där en eller båda föräldrarna missbrukar och/eller har en psykisk sjukdom, har inte någon vuxen i närmiljön att prata med. Dessa barns utsatthet blir då extra stor och de tar ofta på sig skulden för situationen och måste bära ett allt för stort ansvar. Därför är det extra viktigt för utsatta barn att ha någon trygg punkt utanför kärnfamiljen som kan fungera som en skyddsfaktor. Det sociala nätverket utanför familjen kan vara informella stödpersoner, vänner, lärare, släktingar, präster,

svärföräldrar, mor- och farföräldrar med flera. (Werner & Smith 2003; Brodin 2009; Allodi 2010).

Fritidsverksamheter så som scouterna, 4h- rörelsen och kristna ungdomsföreningar har stor betydelse för utsatta barn eftersom det kan stärka barnens syn på ett meningsfullt liv enligt Werner och Smith (2003). Detta är också någonting Allodi (2010) påpekar som en viktig del i barns sociala utveckling. Fritidsaktiviteter med en genomtänkt pedagogisk grund främjar en positiv utveckling hos de utsatta barnen, detta har flera internationella studier visat.

6. Sammanfattning av teoridelen

Barn som växer upp med föräldrar som missbrukar och/eller har en psykisk sjukdom har en större sannolikhet att senare i livet själva få allvarliga psykiska problem. Många barn som växer upp under svåra familjeförhållanden har dåliga erfarenheter av det bemötande de fått från professionella och många anser att de inte har någon trygg vuxen som lyssnar på dem. Flera forskare poängterar att det är viktigt att sätta in stödåtgärder i ett tidigt skede för att förhindra ytterligare risker i barnens vardag.

Enligt FN:s barnkonvention är det föräldrarnas ansvar att uppfostra och ta hand om barnen, om föräldrarna inte klarar av detta har barnet rätt att få hjälp utifrån. Även om detta är lagstadgat så fungerar det inte alla gånger. Varje människa är unik, så även de barn som växer upp med föräldrar som missbrukar och/eller har en psykisk sjukdom. Det är därför svårt att i ett tidigt skede identifiera en familj som har problem eller ett barn som far illa.

De barn som har växt upp med föräldrar som missbrukar och/eller har en psykisk sjukdom och klarar av att utvecklas till fungerande individer i framtiden, kallas ofta för maskrosbarn. Dessa barn har växt upp under svåra förhållanden och ändå klarat av att bemästra dem, de har utvecklat resiliens. Resiliens beskrivs som ett barns förmåga att

klara av en svår uppväxt och kunna återhämta sig. Resiliensutvecklingen är individuell och varje barn måste hitta sin egen process för att kunna utveckla den.

För att resiliens skall kunna utvecklas behövs både risk- och skyddsfaktorer. Barn som växer upp med föräldrar som missbrukar och/eller har en psykisk sjukdom utsätts dagligen för risker. För att kunna klara sig i livet behövs det skyddande faktorer som kan hjälpa barnet. Dessa skyddsfaktorer kan vara både yttre, trygga och stabila förhållanden utanför familjen, samt inre, personliga egenskaper som stärker barnet.

Alla barn har rätt till trygghet och kärlek i vardagen, för barn som växer upp i svåra familjeförhållanden kan skolan vara den plats där tryggheten finns. Skolan kan även vara en ytterligare riskfaktor för barn som far illa, på grund av mobbning och orättvis behandling. Andra vuxna i barnets omgivning samt fritidsaktiviteter och föreningar kan också vara en trygghet för barn som far illa i hemmet.

7. Metod

I vårt arbete har vi valt att använda oss av en kvalitativ metod när vi samlade in vårt material. Den kvalitativa metoden är mer relevant för vårt arbete eftersom vi vill skapa ett personligt band till våra respondenter, på så vis blir intervjuerna mer djupgående. Enligt Ahrne och Svensson (2011, s. 11-12) är en kvalitativ forskningsmetod uppbyggd på observationer, intervjuer eller analys av någon text. När man utgår från en kvalitativ metod får man som forskare reda på personens upplevelser, känslor, tankar och avsikter. Ahrne och Svensson (2011, s. 17) menar också att med hjälp av en kvalitativ metod kan man som forskare komma närmare den person man forskar om eller det område man forskar kring. Forskarna får på så vis en mer direkt kunskap om ämnet eller personerna. Vi anser också att en kvalitativ metod är mer flexibel, man kan ändra sina frågeställningar under arbetets gång om man formulerat frågorna fel eller kommer på nya relevanta frågeställningar.

Tjora (2012) menar också att vid en kvalitativ forskning får man en mycket närmare relation med den man forskar kring. Detta gör att det blir mera intensivt och spännande, men stora utmaningar kan också uppstå för forskaren. Det kan hända att förändringar behöver göras då man första gången träffar personerna som skall intervjuas. Då måste man som forskare vara flexibel och kunna tillmötesgå personens behov.

Vi valde att göra intervjuer med personer som växt upp under svåra hemförhållanden. Tjora (2012) menar att vid en intervju är det viktigt att skapa en avslappnad stämning mellan forskare och den intervjuade personen. Samtalet skall vara väldigt fritt, men fokuset skall ligga kring forskarens specifika teman. Det är så klart viktigt att som forskare ha ett strukturerat tillvägagångssätt vid intervjuerna, så att inga viktiga delar missas och syftet med hela intervjun inte uppfylls. Att använda öppna frågor vid en intervju gör det lättare för intervjupersonerna att gå djupare in i ämnet och öppna upp sig mycket mer i jämförelse med slutna frågor. Larsen (2009) menar att en kvalitativ intervju kan vara strukturerad eller ostrukturerad, men det måste klargöras i förväg hur strukturerad intervjun skall vara. Vid en ostrukturerad intervju får personen i fråga formulera sina svar själva, istället för att svara på en fråga med hjälp av klarlagda svarsalternativ. Detta är någonting vi kommer att tänka på när vi gör våra intervjuer.

Vi kommer att utgå från en form av samtalsintervju när vi träffar våra utvalda personer. Larsen (2009) menar att vid en sådan intervju är forskaren intresserad av att få en djupare förståelse för personens agerande, beteende, erfarenheter och upplevelser. Det viktiga här är att de intervjuade personerna får utrymme att prata fritt om sina upplevelser, och att inte intervjun blir för styrd eller strukturerad. Forskaren skall också tänka på att ställa kontrollfrågor, så svaren överensstämmer med det som tagits upp.

En annan orsak till att vi valt en kvalitativ metod var för att vi ville få en fördjupad förståelse för hur personerna vi intervjuade har upplevt sin uppväxt. Vi anser också att denna metod passar bäst till vårt arbete eftersom vi vill gå in på djupet och se hur teoridelen fungerar i praktiken. Vi är medvetna om att det är ett svårt ämne att prata om, därför kommer vi att starta intervjun med lättare och mer allmänna frågor. Eftersom vi använder oss av en intervju har vi möjligheten att starta på ett ytligare plan och lära

känna respondenterna lite mer, innan vi går in på de svårare och djupgående frågorna. Hur mycket vi kommer få ut av intervjun är på vårt ansvar. Vi bör ställa de rätta frågorna och bygga ett förtroende till respondenterna, på så vis kan vi ha en öppen dialog under intervjun och det känns tryggare för båda parter.

7.1 Tillvägagångssätt

Vi började med att skicka ut ett mail till alla studerande på Seriegatan var vi berättade kort om ämnet på vårt lärdomsprov. Eftersom vår undersökning inte skulle involvera så många respondenter valde vi att endast skicka till studerande på Seriegatan. Vi anser att personer som har valt att studera inom social- och hälsovården i allmänhet är sociala, öppna och har haft möjlighet att bearbeta sina tidigare upplevelser i livet. Det är sådana personer vi vill komma i kontakt med till vår undersökning. Nackdelen med att skicka ut till så få studerande var att vi inte skulle få in tillräckligt med svar.

Vi fick svar av sju stycken som var villiga att ställa upp på intervju. Därefter gav vi förslag på tider till intervju, de fick själv bestämma platsen var intervjun skulle äga rum. Detta för att respondenterna skulle känna sig så bekväma som möjligt. Vi hade intervjuer i skolan, på respondenternas arbetsplats samt hemma hos oss. Tjora (2012) poängterar platsen för intervjuerna som en stor och viktig del. Det behöver vara en avslappnad plats, där intervjupersonerna kan känna sig trygga.

Vidare skriver Tjora (2012) att det ofta vid intervjuer används någon form av ljudinspelning, detta för att forskarna lättare ska kunna fokusera på vad personerna berättar. Dock måste forskare fråga om det är okej att använda inspelning under intervjun och också berätta hur den kommer att användas efter mötet.

Under hela arbetets gång har vi tänkt på att skydda respondenternas integritet samt strävat till ett etiskt korrekt tillvägagångssätt. Vi har därför under hela intervjun haft respondenterna i åtanke, vi var noga med att poängtera att intervjun är på deras villkor. Innan intervjun började frågade vi om det var okej att vi spelade in intervjun, endast för

vårt eget bruk. Vi valde denna metod för att inte gå miste om viktiga detaljer och för att kunna koncentrera oss på endast respondenterna under intervjun. Vi poängterade att det är upp till respondenterna att svara på de frågor de kände sig bekväma med, de måste inte svara om det var för jobbigt.

Intervjuerna byggde på våra förhandsbestämda frågor (bilaga 1), under diskussionen kom följdfrågorna mer naturligt och samtalet flöt på under hela intervjun. Varje intervju blev på detta sätt unik och personlig och kändes mer som en pratstund än en stel intervju. Datasekretessen beaktades genom att vi före intervjun berättade att inga personuppgifter eller namn kommer att användas i vårt arbete, respondenterna kommer alltså vara helt anonyma. Vi berättade också att inspelningarna raderas och alla papper kommer att förstöras efter vår analys.

Efter varje intervju gick vi igenom det inspelade materialet och skrev ner det till pappers. Detta för att lättare kunna analysera vårt material samt för att inte missa några viktiga detaljer.

7.2 Respondentgrupp

Vi intervjuade sju kvinnor i åldern 20 - 56 år. Vi fick endast svar av kvinnor, en av orsakerna till detta är att majoriteten av de som studerar på Seriegatan är kvinnor. Respondenternas uppväxt var olika, men alla hade växt upp i familjer var missbruk och/eller psykisk ohälsa förekommit. I flera familjer hade också våld funnits med i bilden. Några av våra respondenter hade flera av riskfaktorerna på samma gång, ofta går dessa risker hand i hand. Eftersom begreppet maskrosbarn inte har någon klar definition och det är individuellt vem som ser sig själv som ett maskrosbarn, har vi av etiska skäl valt att inte använda ordet maskrosbarn under våra intervjuer. Vi har istället valt att prata om barn som växt upp under svåra familjeförhållanden och specifikt berättat att vi fokuserar på missbruk och/eller psykisk ohälsa hos föräldrarna.

Vårt forskningsämne kan upplevas som känsligt. Barn som växt upp i familjer där föräldrarna missbrukat och/eller haft en psykisk sjukdom kan ha bearbetat sin uppväxt på olika sätt. Som intervjuare kan vi aldrig veta hur en person har bearbetat sin svåra uppväxt och vid en obearbetad uppväxt kan en djupgående intervju riva upp gamla sår. Andersson och Swärd (2008) menar att man som forskare skall vara försiktig med att kategorisera människor i utsatta situationer, begreppet "utsatt" kan betyda olika för olika personer. Ett begrepp som "utsatt" kan vara stigmatiserande. Människor som inte själva känner sig utsatta kan utifrån forskarens frågor i en intervju börja se sig själv som svag och utsatt. Vidare skriver Andersson och Swärd (2008) att man aldrig kan veta hur en person har bearbetat sin uppväxt eller om det forskaren frågar är för känsligt.

8. Resultatredovisning

Alla våra respondenter är uppväxta i en dysfunktionell familj var missbruk, våld och/eller psykisk ohälsa har förekommit. Trots att alla har växt upp på olika ställen och i olika förhållanden, kan vi urskilja vissa gemensamma nämnare. Under våra intervjuer märkte vi väldigt snabbt att samtliga av våra respondenter inte hade fått det stöd de behövde under sin uppväxt. Även om lärare och socialen många gånger visste om vad som försiggick i hemmet, så var det inte någon som på allvar tog tag i saken. I teoridelen kan vi läsa om hur viktigt det är med ett tidigt ingripande och ett starkt stöd till barn som far illa. I vårt resultat kan vi däremot se att så har det inte gått till för våra respondenter. Även om stödet inte har varit det bästa, så är de flesta av våra respondenter eniga om att deras uppväxt har stärkt dem och gjort dem till de personer de är idag.

För att få fram det viktigaste från våra intervjuer har vi delat in vårt resultat i olika kategorier. Vi kommer att ta upp respondenternas personliga egenskaper och hobbyn, sociala nätverk, skolan och sociala myndigheter, stödet som inte fanns samt situationen idag. Efter att vi redovisat svaren kommer vi att koppla det till den teori vi har grundat arbetet på.

8.1 Personliga egenskaper och hobbyn

Flera av respondenterna hade svårt att svara på vilka egenskaper som hjälpte dem under den svåra uppväxten, men vi kunde ändå urskilja några gemensamma personlighetsdrag som de flesta hade. De mest förekommande egenskaperna var att de var sociala, utåtriktade, ansvarsfulla och många beskrev sig själva som “den duktiga flickan”. Vissa sade också att de hade bra fantasi och en stark vilja, men även att de hade svårt att lita på folk. Många av respondenterna sade att de fick ta ett stort ansvar tidigt i livet, de fick till exempel ta hand om småsyskon, sköta mycket i hemmet och många kände att det var deras uppgift att hålla ihop familjen. De förlorade därmed rätten till sin barndom.

“Jag är äldst, och den dagen som min mamma och pappa skilde sig så blev jag min mammas andra vuxna. Hon sa precis allt åt mig, hon berättade alla detaljer. Allting vad hon tyckte om min pappa sa hon till mig. Allting vad hon tyckte om sitt jobb, allt vad hon tyckte om sitt liv, allt vad hon mätte dåligt över. Jag var 7 år gammal.”

Flera respondenter bearbetade sin svåra hemsituation med olika aktiviteter, till exempel gymnastik, fotboll, kyrkan, naturen och bildkonstskola. Det var inte aktiviteterna i sig som var viktigast, utan bara att få komma hemifrån kunde vara en lättnad för dem. Det blev som en fristad var de kunde tänka på annat än vad som försegick där hemma. Några av respondenterna skrev också dagbok för att kunna uttrycka sina känslor. Att fly undan verkligheten med hjälp av böcker var också vanligt. En av respondenterna berättade också att hon bearbetade sina känslor med hjälp av sin fantasi.

“...jag minns alltid en dröm, en köttbit, en rå köttklimp, och med en riktigt skarp kniv skär man i köttklimpen, djupa sår. Och jag visste ju att det var jag, mitt inre.”

För alla respondenter var det viktigt att hålla familjesituationen hemlig och inte prata om vad som föresgick i hemmet med någon. Alla var ense om att detta blev väldigt jobbigt och självmordstankar förekom hos en del av respondenterna.

“Sku jag ha vetat hur jag ska ta livet av mig så skulle jag ha gjort det, det minns jag att jag tänkte. Men jag visste inte hur man gör, jag var så liten.”

“Jag skrev också dagbok. Jag minns inte av det själv, men jag har läst att jag har skrivit mycket: Hjälp mig någon, jag orkar inte mer. Jag tryckte ner mig själv, jag ville inte leva.”

Tidigare forskning visar att barn som utvecklar resiliens har vissa gemensamma egenskaper, de är ofta sociala, vänliga, självständiga, trevliga, självsäkra och företagsamma (Werner & Smith, 2003). Dessa egenskaper kan vi också se hos våra respondenter, de ville ofta vara de som hjälpte till hemma och tog ett stort ansvar tidigt i livet samt hade en bra fantasi.

Werner och Smith (2003) tar också upp egenskaper som inte är till fördel för att barnet skall kunna utveckla resiliens. Några av dessa är rädsla, otillgänglighet, ängslighet och osäkerhet. Även om vissa av våra respondenter också hade dessa egenskaper, så var det ändå de positiva personlighetsdragen som vägde tyngst. Detta gjorde att de kunde utveckla en motståndskraft som hjälpte dem att klara av de svåra situationerna i hemmet.

Vi kan se att fritidssysselsättning var viktigt för våra respondenter, där kunde de fly undan problemen som fanns hemma. Werner och Smith (2003) samt Allodi (2010) skriver att fritidsaktiviteter kan hjälpa barnen att se annorlunda på vardagen, det kan även främja en positiv utveckling hos barn i utsatta situationer.

8.2 Sociala nätverk

Under våra intervjuer kom det fram att det sociala nätverket var viktigt och alla hade åtminstone en trygg person de kunde vända sig till. Några av respondenterna hade mor- och farföräldrar eller annan släkt de kunde vända sig till, några hittade tryggheten hos andra vuxna så som tränare eller kurator. En av respondenterna sade att det inte alltid är de personer man har tänkt sig att skall vara där som sen verkligen finns där när man behöver någon. En annan berättade att hon kände sig trygg hos sin väns familj, där fick

hon vara sig själv och kunde fokusera på annat samt prata om vanliga saker. Familjen tog med henne på olika utflykter och hon kunde glömma det som fanns där hemma för en stund.

“Men annars också så är det viktigt att ge barnet en liten stund att bara vara normal, det är det jag kan känna att har varit viktigast. Att få prata om vardagliga saker också... ...Så många gånger var det lika viktigt att berätta vilken favoritfärg jag hade eller något helt annat. Nån som är intresserad av att lyssna.”

Församlingen och tron har varit viktiga redskap för några av våra respondenter. En pratade väldigt mycket med en pastor, medan en annan kände stor gemenskap och stöd av hela församlingen. Pastorn blev som en extra fadersfigur och hon kände stort förtroende för honom. Här poängterades också att religion kan vara både till för- och nackdel, men i detta fall var det endast en fördel. Tron blev en tillgång och ett bra verktyg för att kunna bearbeta det som hänt.

Imsen (2006) poängterar att alla barn och unga behöver stabilitet och trygghet när de växer upp. I första hand är det familjen som skall vara tryggheten, men om detta inte är möjligt kan barnet söka sig till olika föreningar och hobbyn var det finns trygga vuxna och stabilitet. Respondenterna i våra intervjuer klarade sig för att de hade åtminstone en trygg person utanför familjen som de kunde vända sig till, det kunde vara en tränare, nån inom församlingen eller en kurator.

8.3 Skolan och sociala myndigheter

“Min pappa kunde dyka upp full i min skola när jag gick i trean. Det var ju uppenbart, men trots det så inte gjorde någon från skolan något ändå.”

I de flesta fall var både skolan och de sociala myndigheterna medvetna om att det inte stod rätt till hemma, men det var ändå ingen som på allvar tog tag i saken. Hos nästan alla våra respondenter var det de själva som sökte hjälp då de inte längre klarade av situationen ensam. Vissa har kontinuerligt gått och pratat med kurator och hälsovårdare,

medan andra inte har pratat med någon förrän i vuxenålder. En av våra respondenter hade regelbundet kontakt med socialen och det påbörjades flera omfattande utredningar, men varje gång konstaterades det att man gav det stöd som behövdes och man hoppades på en förändring och utredningarna rann ut i sanden.

“...innerst inne hoppades jag på att det skulle leda nånvart och att det skulle förändra något. Men sen när det inte ledde nånstans så blev det bara ännu jobbigare, för då var allting, allt vad hon sa, och hela utredningen bara waste.”

Även om respondenterna inte fick något konkret stöd från skolan så poängterade flera att skolan var ett tryggt ställe där de kunde känna sig “vanliga”. Några gick i familjeterapi medan andra hade kontakt med psykiatrin där stödsamtal gavs. En respondent konstaterade också att det borde finnas psykiska hälsokontroller, på samma sätt som det finns fysiska hälsokontroller. Detta för att kunna upptäcka psykiska problem i tid. Hon poängterade också vikten av att kuratorn tar initiativet till att träffas igen eftersom det är svårt för en person som mår dåligt att hålla kontakten.

Benjaminsson (2008 ref. i Brodin 2009) skriver att skolan kan vara en trygg plats för utsatta barn, där finns det regler, rutiner och trygga vuxna som finns tillhands. Teorin säger att skolan kan vara både en skydds- och riskfaktor, våra respondenter såg skolan som en trygg plats och därför fungerade skolan mer som en skyddande faktor.

Allodi (2010) tar också upp studier som visar att skolan har en betydelse för utsatta barn. Skolan har en stor möjlighet att påverka utsatta barns utveckling, eftersom den är den största sociala institutionen för barn. Många av våra respondenter upplevde att skolan inte tog det ansvar som den borde. Brodin (2009) skriver att läraren har en skyldighet att anmäla till sociala myndigheter om de ser att ett barn far illa. Det står även i barnskyddslagen (2007/417) § 25 att alla utbildade inom social- och hälsovården samt inom utbildningsväsendet har en skyldighet att utan dröjsmål och trots sekretessbestämmelserna anmäla till socialen om de har misstankar om att barnets utveckling äventyras. Här ser vi en stor brist i praktiken, skolan och lärarna har inte

gjort det de är skyldiga att göra. Våra respondenter påpekade också att det har funnits många tydliga tecken på att någonting varit fel.

8.4 Stödet som inte fanns

“Så jag tror aldrig att under tiden det hände, och när jag var liten, så hade jag inte det stödet jag behövde. Det är först nu senare som jag känner att jag fått verktyg att bearbeta mycket.”

Alla våra respondenter var eniga om att de inte fick det stöd de behövde under sin uppväxt. De påpekade också att det hade hjälpt dem ifall någon berättat för dem att de inte var ensamma i sin situation, och att de inte var ansvariga för det som hänt. Flera av respondenterna berättade att de har visat tydliga tecken på att de mår dåligt, men inte kunnat säga rakt ut hur det var där hemma. Många poängterade att det är viktigt att vuxna runt omkring skall ta tag i saken i tid, för barn klarar inte själva av att bearbeta sådana saker.

“Så här efteråt är jag både arg på min mamma, att hon inte tog någon kontakt, men också besviken på mammas vänner, släkt eller skolan. Jag vet att det fanns många, många, många tecken där... .. det tog lång tid innan någon gjorde något.”

“Det känns som att jag inte har blivit tagen på allvar, även de situationerna som jag försökte signalera och försökte berätta så känns det som att.. det hade hjälpt så mycket om nån, redan när jag var liten, hade varit sådär att: Hej, jag ser DIG.”

Några respondenter konstaterade också att det skulle ha varit skönt att träffa andra barn i liknande situationer, till exempel genom samtalsgrupper eller andra träffar. Det hade hjälpt att få träffa andra för att känna att man inte är ensam. Flera respondenter konstaterade att det finns medberoende och att hela familjen tar skada av det som hänt, fokus läggs ofta på endast den som är sjuk och de andra i familjen glöms bort. Det skulle vara viktigt att ta med hela familjen och inte bara fokusera på den som är sjuk.

Barn ger massvis med signaler när de inte mår bra. En respondent sade att man bör vara uppmärksam på barnets kroppsspråk, hur de leker, hur de bemöter andra och att genast ta tag i saken då man känner oro. Flera andra sade också att vuxna måste våga ta tag i saken och göra en anmälan om det behövs.

“Men det hade hjälpt mycket om de hade gjort några konkreta grejer, eller om jag kanske hade fått komma till några samtalsgrupper, kanske fått träffa andra barn som har varit i liknande situationer. Nånting som får en att känna att man är faktiskt inte ensam. Det hade nog hjälpt mig tror jag.”

I en rapport som föreningen Maskrosbarn (2013) har gjort framkom det att en stor del av barnen inte var medvetna om sina rättigheter. De upplevde också att de inte fick det stöd de behövde och att de fick ett dåligt bemötande av professionella. Det här kan vi också se hos våra respondenter, många upplevde att vuxna inte agerade även om det fanns tydliga tecken på att det inte stod rätt till.

Socialstyrelsen (2009) skriver att det kan vara svårt att i ett tidigt skede identifiera en familj som har problem med missbruk eller psykisk ohälsa samt att se då ett barn far illa. En del av våra respondenter säger att de har visat tydliga tecken på att allting inte stått rätt till där hemma och att de inte mått bra, trots detta har de inte blivit tagna på allvar.

“Jag visste ju hela tiden att jag måste få hjälp, jag visste ju att jag mådde dåligt. Jag visste att jag måste få bort det inifrån.”

8.5 Situationen idag

Vi frågade respondenterna hur relationen till den förälder som missbrukat och/eller haft psykisk ohälsa ser ut idag. De flesta respondenter har av personliga skäl valt att inte ha någon kontakt med föräldern medan andra fortfarande ses sporadiskt.

”Vår relation är på nå sätt bättre när jag bor borta, när jag är hemma med henne så påminns man så mycket om vad som har varit och börjar bråka om saker som varit tidigare. Det är lättare att ha en relation på distans.”

Även om alla respondenter har konstaterat att de inte fått det stöd de behövde under sin uppväxt, så kan de idag blicka framåt och se att barndomen har gjort dem till de personer de är idag. Vi frågade hur respondenterna har sett på sin framtid, alla sade att framtidsplanerna har hjälpt dem mycket på vägen. De såg till exempel fram emot att flytta bort hemifrån, börja studera, skaffa egen familj och starta sitt eget liv. Alla var också eniga om att de inte skulle göra samma sak som deras föräldrar hade gjort mot dem.

“För man tänker nog många gånger: tänk om man hade haft en glad och lycklig familj, att det aldrig skulle ha varit nånting. Men samtidigt tror jag att det har stärkt mig på många fronter.”

Respondenterna säger att när de idag blickar tillbaka på sin uppväxt så har den stärkt dem och en del säger att de har de verktyg som behövs för att historien inte skall upprepas. Respondenterna har konstaterat att deras barndom inte var den bästa tiden, men de har lärt sig att acceptera det som varit för att på så vis kunna gå vidare i livet.

“Det är nog en jätte stor styrka som jag har, att jag har varit med om det här. Vet lite hur det känns. Jag ångrar ingenting som har hänt, för jag har växt som människa.”

9. Avslutande diskussion

Alla våra respondenter har klarat sig i livet med hjälp av sina personliga egenskaper, en trygg vuxen utanför familjen och en plats var de kan försvinna från vardagen. Tron på framtiden har varit en stark skyddande faktor i våra respondenters liv, vilket också har

hjälpt dem att blicka framåt. Trots att våra respondenter haft många motgångar under sin uppväxt så har de ändå lyckats hitta kraft att stå emot och kämpa vid situationer då andra skulle ha gett upp. Vi anser att respondenternas egenskaper gjorde det lättare för dem att i ett senare skede våga ta kontakt med professionella och söka den hjälp de behövde för att gå vidare i sina liv.

Resiliensutvecklingen är en individuell process och det finns inga specifika metoder på hur resiliens kan utvecklas. Den teori vi har grundat vårt arbete på tar ändå upp vissa egenskaper som gör det lättare att utveckla resiliens, vi kan se flera av dessa egenskaper hos våra respondenter. Teorin pratar också om vikten av yttre skyddsfaktorer som är viktiga vid resiliensutvecklingen. Även om våra respondenter har växt upp i olika familjeförhållanden så finns det gemensamma faktorer som har stöttat dem under den svåraste tiden i livet.

I vår undersökning kan vi se stora skillnader i teori och praktik vad gäller stödåtgärder. Alla våra respondenter saknade stödåtgärder och tidigt ingripande under uppväxten, även om teorin poängterar vikten av förebyggande arbete och tidigt stöd. Vi kan också se brister i anmälningsskyldigheten hos de professionella, trots att det står i lagen så är det många som undviker att ta tag i saken.

Vikten av tidiga stödåtgärder och anmälningsskyldigheten är två saker som ofta tas upp i våra studier. Viktigt att komma ihåg är att skyldigheten att ingripa inte endast gäller för professionella, utan också för privatpersoner. Vi anser att det borde pratas ännu mer öppet om dessa saker för att ytterligare minska tröskeln till att göra en orosanmälan. Här frågar vi oss själva; På vilket vis skulle man kunna sänka tröskeln ytterligare? Trots att lagen finns, varför finns det brister i så många professionellas agerande?

Under arbetets gång har vi konstaterat att det fortfarande är svårt för många att våga ta tag i svåra situationer. En ny idé har väckts medan vi har skrivit vårt arbete. Vi anser att det skulle vara bra med ett projekt var man lyfter fram vikten av tidigt agerande och att en barnskyddsanmälan inte betyder att barnen tas ifrån hemmet. Detta projekt skulle

fungera som ett förebyggande arbete för att andra barn i liknande situationer inte blir lämnade åt sitt öde.

“Det är ju det, barn är ju alltid oskyldiga. Om inte vuxna träder in, så vem ska hjälpa dem?”

Källförteckning

Ahrne, G. & Svensson, P. (2011) Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen. I Ahrne, G. & Svensson, P. *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö:Liber.

Allodi, M. W. (2010). Vad gör skolan för utsatta barn? I Lundborg,B. (Ed.) *Se de tidiga tecknen: Forskare reflekterar över sju berättelser från förskola och skola*. Stockholm: Elanders Sverige AB.

Andersson, G. & Swärd, H. (2008) Etiska reflektioner. I Meeuwisse, A., Swärd, H., Eliasson Lappalainen,R. & Jacobsson, K. (red.) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur.

Barnombudsmannens byrå (2014). *Känner du till barnens mänskliga rättigheter*. <http://lapsiasia.ssthosting.fi/wp-content/uploads/2014/12/Ruotsinkielinen-LOS-esite.pdf> [hämtat: 30.09.2015].

Bengtsson, A-B. & Gavelin, I. (2004). *Familjer och missbruk – Om glömda barn och glömda föräldrar*. Visby: Books-on-Demand.

Brodin, J. (2009). Barn i utsatta miljöer och livssituationer. I *Socialmedicinsk tidsskrift* 2: 185-191.

Cronström, S. (2003). *Dansa med träben: Maskrosbarn och andra- om överlevnadens konst och pris*. Frölunda: Natur och kultur.

Föreningen Maskrosbarn (2013). *Frågar man inget - får man inget veta. En kvalitativ och kvantitativ intervjustudie med 50 ungdomar*. <http://www.maskrosbarn.org/wp-content/uploads/2013/09/Rapportenår2014.pdf> [hämtat:01.04.2015].

Larsen, A-K. (2009). *Metod hel enkelt: En introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Gleerups Utbildning Ab.

Norstedt. (2012). *Norstedts svenska ordbok*. Falun: ScandBook.

Helmen Borge, A.I. (2012). *Resiliens - risk och sund utveckling*. Lund: Studentlitteratur.

Hjern, A. & Adelino Manhica, H. (2013). *Barn som anhöriga till patienter i vården – hur många är de? Rapport 1 från projektet ”Barn som anhöriga” – en kartläggning*. Nka Barn som anhöriga 2013:1.

http://www.anhoriga.se/Global/BSA/Dokument/Rapporter_kunskapsöversikter/Nka_report_Barn_som_anhöriga_2013-1.pdf [hämtat: 01.04.2015].

Imsen, G. (2006). *Elevens värld: Introduktion till pedagogisk psykologi*. Oslo: Studentlitteratur.

Johansson, T., Lindgren, S. & Hellman, A. (2013). *Nya uppväxtvillkor - samhälle och individ i förändring*. Stockholm: Liber Ab

Lagerberg, D. & Sundelin, C. (2000). *Risk och prognos i socialt arbete med barn: Forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Gothia.

Ribbing, S. (2005). *Vara vettig vuxen*. Växjö: Grafiska punkten.

Skärsäter, I. (2010). *Omvårdnad vid psykisk ohälsa*. Lund: Studentlitteratur.

Socialstyrelsen (2009). *Barn och unga i familjer med missbruk*.
<https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/17866/2009-12-15.pdf>
[hämtat: 30.09.2015].

Söderblom, B. & Inkinen, M. (2009). *Skapa förståelse tillsammans: Stödgrupper för barn och föräldrar med psykisk ohälsa*. Frölunda: Mareld.

Tjora, A. (2012). *Från nyfikenhet till systematisk kunskap: Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

Werner, E. & Smith, R. (1992). *Att växa mot alla odds. Från födelse till vuxenliv*. Stockholm: Cornell University Press.

Finlands författningssamling

Barnskyddslagen 13.4.2007/417 www.finlex.fi [hämtat: 14.10.2015].

Lag angående vårdnad om barn och umgängesrätt 8.4.1983/361 www.finlex.fi [hämtat: 14.10.2015].

Socialvårdslagen 30.12.2014/1301 www.finlex.fi [hämtat: 14.10.2015]

Bilaga 1

Intervjufrågor

1. Ålder och kön
2. Berätta om din uppväxt, hur såg din familjesituation ut?
3. Fanns missbruk och/eller psykisk ohälsa med i bilden? Kan du berätta mer?
4. Kan du berätta om ditt förhållande till din förälder/ dina föräldrar?
5. Fick du och din familj någon professionell hjälp, till exempel från socialen eller från en stödperson?
6. Fick du stöd från skolan/daghem under din uppväxt, om du fick kan du berätta vilken sorts hjälp?
7. Fanns det någon person/ personer som var speciellt viktiga för dig, vem i så fall och på vilket sätt?
8. Hade du någon fritidsaktivitet som var viktigt för dig under din uppväxt, förklara?
9. Om du fick ändra på någonting gällande stödet du fick/ eller inte fick, vad hade du velat ändra på?
10. Vilka egenskaper hos dig själv tror du att hjälpte dig under din uppväxt?
11. Hur såg dina framtidsplaner ut när du var liten?
12. Finns det någonting du tycker man borde tänka på när man arbetar med barn och unga som har en svår uppväxt?
13. Är det någonting du vill tillägga?